

Mišo Lj. Kulić

Filozofija, znanje i društvo znanja

Sažetak

Društvo znanja (*knowledgeable societies*) je sintagma koja označava cilj modernog kapitalističkog društva kao onog koji se temeljno vidi u neophodnosti ovladavanja tehnološkim znanjima i njihovom razvoju u stvaranju ekonomske koristi. Društvo znanja je tako isključivo tehnološko-ekonomski koncept, zapravo tehnološko-tržišni koncept koji izjednačava društvo i tržište, jer pretpostavlja da je znanje ne samo sredstvo za proizvodnju roba, već da je i ono samo roba ("transfer znanja") čiju jedinu robnu vrijednost uspostavlja tržište. Tako je posljednjih decenija jedino znanje koje može da se prihvati kao znanje postalo samo i isključivo tehnološko-informatičko znanje koje na tržištu omogućava najveći i najbrži obrt kapitala. Dakle, društvo znanja nije društvo koje postavlja ideal svih znanja, kako bi se iz ove privlačne sintagme moglo pomisliti, već društvo isključivo tehnološkog, tržišno upotrebljivog znanja. Zbog toga je društvo znanja samo neoliberalna floskula koja insistirajući da jedino tehnološko znanje jeste znanje, zapravo želi da izgradi društvo prema principima tehnologije. Zato se tu više i ne radi o ideji društva, već samo o tehnološki tržišno umreženim poslušnim i atomizovanim pojedincima koji obavljaju svoje informativno-komunikativne zadatke.

Ključne riječi: *filozofija, društvo znanja, transfer znanja, komodifikacija znanja, informacija, komunikacija, tehnološko-informatičko znanje, neoliberalizam, globalizam, kapital, profit.*

Philosophy, knowledge and society of knowledge

Summary

The knowledgeable societies is a phrase that signifies the goal of modern capitalist society as one that is fundamentally seen as the necessity of mastering technological knowledge and its development in the creation of economic benefit. The knowledgeable society is thus exclusively a technological-economic concept, in fact a technological-market concept that equates society and the market, because it assumes that knowledge is not only a means of producing goods, but that by itself is only a commodity ("knowledge transfer") where its value establishes the market. Thus, in the last decades, the only knowledge that can be accepted as knowledge, has become only and exclusively technological-information knowledge that enables the largest and fastest turnover of capital on the market. Thus, the knowledgeable society is not a society that sets the ideal of all knowledge, as one might think from this attractive phrase, but a society of exclusively technological, commercially usable knowledge. Therefore, the knowledgeable society is just a neoliberal phrase which, insisting that the only technological knowledge is knowledge, actually wants to build a society according to the principles of technology. That is why the issue is no longer about the idea of society, but only about technologically, market-networked obedient and automated

individuals who perform their informative and communicative tasks.

Keywords: *philosophy, knowledgeable society, knowledge transfer, knowledge commodification, information, communication, technological-information knowledge, neoliberalism, globalism, capital, profit.*

1. Odvajanje naučnog znanja od pitanja i kontrola znanja

Prije svakog pitanja o tome šta je naučno znanje, društvo znanja ili bilo koji drugi oblik ljudske djelatnosti koji vezujemo za znanje i čijom podrazumijevajućom predstavom se svakodnevno rukovodimo, razumno bi bilo, ako već ne i neophodno potražiti odgovor na jedno izvornije pitanje, naime na pitanje o tome: šta je to uopšte znanje? Čini se da je iz perspektive neoliberalne stvarnosti modernog društva koje znanje jedino može da vidi samo kao tehnološko znanje u funkciji tržišta i profita, ovo pitanje o temeljnom smislu znanja zapravo samo neko uzaludno, beskorisno filozofsko razmatranje. Za neoliberalnu, i uopšte za svaku svijest koja korist shvata samo kao materijalnu korist, filozofsko mišljenje je uvijek nešto beskorisno, "izvan stvarnosti", kako se to često podrugljivo kazuje, jer takva vrsta znanja ne donosi nikakvu materijalnu, a pogotovo tržišno opipljivu korist. Zbog toga, pitanje o tome šta je znanje ovom poimanju stvarnosti uvijek izgleda kao ono koje jedino može da smjera u pravcu dovođenja u pitanje onoga što je neupitno. To što je neupitno jeste činjenica da je ne samo najcjenjenije znanje, već i svako znanje postalo tehnološko znanje koje se, bivajući neraskidivo povezano sa utilitarnim poimanjem njegovog smisla, neprestano predstavlja kao jedino znanje. To je i razlog zašto se ovoj dominantnoj tržišnoj svijesti našeg vremena svako problematizovanje znanja neprestano i mora da pokazuje kao pokušaj dovođenja u pitanje nečega što zdrav razum ne samo da ne bi trebao, već da ga stvarno suštinski nikada ne može ni dovesti u pitanje. Pitati o neupitnom karakteru tehnološkog

znanja i smislu njegove korisne upotrebe, odnosno kazivati o višeznačnosti pojma korisnosti tehnološkog znanja je za ovu vrstu svijesti nešto očividno bezrazložno, pa otud suštinski i potpuno ispražnjeno od postojećeg egzistencijalnog smisla. Jednom riječju - beskorisno.

Prije svakog pitanja o tome šta je naučno znanje, društvo znanja ili bilo koji drugi oblik ljudske djelatnosti koji vezujemo za znanje i čijom podrazumijevajućom predstavom se svakodnevno rukovodimo, razumno bi bilo, ako već ne i neophodno potražiti odgovor na jedno izvornije pitanje, naime na pitanje o tome: šta je to uopšte znanje? Čini se da je iz perspektive neoliberalne stvarnosti modernog društva koje znanje jedino može da vidi samo kao tehnološko znanje u funkciji tržišta i profita, ovo pitanje o temeljnom smislu znanja zapravo samo neko uzaludno, beskorisno filozofsko razmatranje. Za neoliberalnu, i uopšte za svaku svijest koja korist shvata samo kao materijalnu korist, filozofsko mišljenje je uvijek nešto beskorisno, "izvan stvarnosti", kako se to često podrugljivo kazuje, jer takva vrsta znanja ne donosi nikakvu materijalnu, a pogotovo tržišno opipljivu korist. Zbog toga, pitanje o tome šta je znanje ovom poimanju stvarnosti uvijek izgleda kao ono koje jedino može da smjera u pravcu dovođenja u pitanje onoga što je neupitno. To što je neupitno jeste činjenica da je ne samo najcjenjenije znanje, već i svako znanje postalo tehnološko znanje koje se, bivajući neraskidivo povezano sa utilitarnim poimanjem njegovog smisla, neprestano predstavlja kao jedino znanje. To je i razlog zašto se ovoj dominantnoj tržišnoj svijesti našeg vremena svako problematizovanje znanja neprestano i mora da pokazuje kao pokušaj dovođenja u pitanje nečega što zdrav razum ne samo

da ne bi trebao, već da ga stvarno suštinski nikada ne može ni dovesti u pitanje. Pitati o neupitnom karakteru tehnološkog znanja i smislu njegove korisne upotrebe, odnosno kazivati o višeznačnosti pojma korisnosti tehnološkog znanja je za ovu vrstu svijesti nešto očividno bezrazložno, pa otud suštinski i potpuno ispražnjeno od postojećeg egzistencijalnog smisla. Jednom rječju - beskorisno.

Međutim, odmah se zapaža da ovo neupitno profitno-tehnološko shvatanje znanja ne vidi, ili izbjegava da vidi da je *pitanje po sebi također jedan oblik znanja*, upravo zbog toga što se nikada nijedno znanje ne može ni pojaviti bez prethodnog pitanja o nečem što se želi saznati. To je razlog zašto se znanje ne može odvojiti od pitanja, te se otud jedino u prividu i može pojaviti predstava o nekom znanju koje će biti izvan pitanja. Jedino je pitanje ono koje može da pokrene znanje, odnosno svako znanje proizlazi iz pitanja, te se zato može kazati da se samo u nekoj prividnoj, totalitarno kontrolisanoj ideološkoj slici svijeta može zamišljati ili zahtijevati postojanja nekog znanja koje bi bilo izvan svakog pitanja. U osnovi svako znanje je uvijek isto što i pitanje, te se zato znanje kao neprestano pitanje o znanju ne može zaustaviti, odnosno, nijedno znanje se ne može trajno predstavljati kao da je izvan pitanja. Zbog toga što se pitanje bez prestanka nalazi u znanju kao samo znanje nalazi se i razlog zašto se neprestano pojavljuje i ono, svim ljudima dobro znano osjećanje o sopstvenoj nedovršenosti, ili vječnoj nedovršenosti čovjeka, kako je to osjećanje čovjeka koji nikada ne može da umakne pitanju imenovala i rado tematizovala filozofija XIX i XX vijeka. Zapravo, ono u čemu se nalazi osjećanje nedovršenosti upravo je sadržano u uvidu da ne postoji nijedno naše djelo, nijedna naša odluka, dakle,

nijedno naše znanje koje ne bismo u isti mah kada smo dospjeli do njega položili u sumnju, odnosno u pitanje o njegovoj istinitosti, pa tako i njegovoj stvarnosti. Zbog toga je, izgleda, čovjek suštinski biće nedoumice koje traga za sigurnošću koju nikada ne može da nađe i učini trajnim domom, jer mu pitanje neprestano narušava predstavu o sigurnosti sopstvenog dosegnutog znanja. Utoliko se čovjek možda može najtačnije odrediti kao *homo questione*, zapravo kao ono biće koje je ontološki oblikovano sopstvenim nesigurnim znanjem kao pitanjem.

Tu se nalazi i razlog zašto je još od *Starog Zavjeta* suštinski smisao pitanja uvijek shvatan kao nešto što je subverzivno, što je put u nesigurnost, zapravo ono što dovodi u pitanje postojeći poredak znanja, jer se pitanjem svako znanje odmah uspostavlja kao neko drugo znanje, pa tako i kao ono koje odbija poslušnost onom prethodnom znanju. Ni božja promisao u raju nije mogla da spriječi pojavu sumnje, pitanja prvih ljudi o božjem znanju kao onom znanju za koje se traži da se prihvati kao neupitno znanje, zapravo, nije moglo da se spriječi pitanje o značenju njegove naredbe kojom se zabranjuje pristup bilo kojem drugom znanju. Razlog tome je što je oblik svakog, pa i božanskog neupitnog znanja uvijek isto što i samo znanje, naime, znanje je uvijek u obliku pitanja koje ni božanska sila ne može trajno da prikrije i zaustavi. Tako se vidi da ono što se javlja kao božansko neupitno znanje, dakle kao ono što ne dozvoljava nikakvo pitanje da uvijek mora da ima oblik naredbe i zabrane ujedno. Naredbom se uvijek nešto zabranjuje, ili obrnuto, zabranom se uvijek nešto naređuje, te je zbog toga i jezik svakog neupitnog znanja uvijek jezik zabrane i naredbe. Naredba je isto što i isključivost

znanja, te utoliko odmah i biva jasno da je svaka, bilo koja isključivost znanja sadržana upravo u tome što se znanju pokušava zabraniti pitanje. Isključivo znanje je isključivo upravo zbog toga što je isključilo pitanje. Tako proizlazi da svaka predstava o neupitnom znanju uvijek mora da poprimi oblik naredbodavnog, isključivog znanja koje je u osnovi isto što i zahtjev za poslušnošću znanja. Ali, starozavjetna teogramatika nam pokazuje da se i u božanskom raju vidjelo da nijedno znanje ne može biti poslušno upravo zbog toga što je suština znanja pitanje, ili što je isto, suština neposlušnosti znanja je u tome što je ono suštinski oblik pitanja.

Pobuna znanja u raju je zbog toga vjerovatno najraniji religijski izraz ili možda čak prva jasna predstava saopštena jezikom religije da se znanje ne može trajno kontrolisati tako što će se isključiti pitanje. Međutim, cjelokupna istorija znanja kao istorija ovog uvida kao odnosa znanja, pitanja i kontrole znanja se neprestano ponavlja, pa se čini, kao što je to sa izvjesnom rezignacijom prisutno i u djelu Mišela Fukoa - da i u samom znanju ima nešto imperijalno, nešto što neprestano ukazuje da su znanje i moć povezani tako da moć može uvijek da kontroliše znanje (Fuko, 2010, 119). Čim moć dotakne znanje nema više znanja - kazuje Fuko - jer tada moć stupa na mjesto znanja. Znanje se zbog toga nikada ne može odvojiti od moći, jer moć stvara znanje, pa nam upravo zbog toga nema spasa, misli Fuko, jer nema načina da izađemo iz kruga moći u koji smo svi uronjeni. Ipak, ova teška Fukoova misao koja znanje kao znanje suštinski vidi samo u rukama moći, a svako drugo znanje uključujući i ono akademsko predstavlja samo kao starački drhtavo i nemoćno, čini se previđa da je i *moć oblik znanja*, odnosno da je oblik moći uvijek dat u značenju

predstavljanja sopstvenog znanja kao neupitnog znanja. Zbog toga je moć, ma kako velika ona bila, uvijek u opasnosti od pojave pitanja, jer se ni sama moć nikada ne može osloboditi osjećanja nesigurnosti sopstvene dovršenosti. Pitanje je znanje koje mora da se pojavi i u strukturi moći, upravo zato što je i moć oblik znanja. Zato nikada u istoriji nije ni bilo, a niti je moglo biti trajne moći, jer nije bilo ni trajnog neupitnog znanja. Zahvaljujući toj prirodi znanja pred nama stoji mogućnost otvaranja i jednog drugačijeg puta od onog fukoovskog koji, i pored atraktivnog obrta od njegovog svakodnevnog poimanja ipak ne uspijeva da pronađe izlaz iz ontološki shvaćenog bezizlaza u koji tiranski oblik moći neprestano baca znanje. Tek onda kada se temeljno razumije oblik pitanja na način da je ono uvijek *isto što i oblik samog znanja*, može se pokušati da se ispita i drugi put, zapravo, može se pokušati razumijevanje znanja izvan predstave njegovog fukoovskog neumitnog razvoja u despotiski oblik moći i kontrole.

Znanje koje prihvata pitanje je slobodno znanje, jer se tek u pitanju otkriva sloboda znanja da bude i nešto drugo nego što ono u postojećem jeste. Znanje koje ne odvaja svoje biće od pitanja, ujedno je i ono koje nikada ne bi smjelo da zaboravi da se pitanje čak ni božanskom moći nikada trajno ne može ukinuti, jer se ni sloboda kao suština znanja nikada trajno ne može poništiti. S druge strane, to je i razlog zašto se u svakom poretku koji zahtjeva poslušnost i ukidanje pitanja postavlja kao uslov *sine qua non*, jer se ukidanjem pitanja ukida sloboda znanja i na njegovo mjesto stavlja poslušnost znanja kao suština znanja. Oblik znanja je u obliku pitanja, a oblik pitanja je u obliku slobode, pa se zbog toga odmah zapaža da nema oblika znanja čija bi suština bila izvan oblika pitanja, jer je

oblik pitanja isto što i oblik slobode. Znanje koje se predstavlja kao neupitno znanje zato je isto što i predstava porobljenog, neslobodnog znanja. Tako vidimo da se jedino u znanju kao pitanju razumijeva da je znanje uvijek uspostavljanje nekog drugačijeg znanja, odnosno da znanje zahvaljući svom obliku pitanja nikada ne može biti bez prestanka neko isto, isključivo jedno, dakle neupitno znanje. Zbog toga nam se u razumijevanju pitanja samo pitanje pokazuje ne samo kao ono koje pokreće i neodvojivo je od samog znanja, već da je to neprestano drugačije znanje ujedno i ono što se u našoj predstavi pojavljuje kao *razvoj znanja* ili, što je isto, kao sam proces *saznavanja*. Nastajanje znanja pitanjem je isto što i razvoj znanja, te zbog toga nema ni znanja, ni saznanja kao razvoja znanja bez pitanja. To je i razlog zašto se odmah uviđa da *filozofsko pitanje o znanju kao znanju nije ono što je besmisleno* time što filozofija želi da pita o znanju izvan njegove neupitne redukcije samo na tehnološko znanje i njegovu tržišnu funkciju, već da je upravo besmislica shvatanje po kojem uopšte može da postoji neko neupitno znanje koje isključuje svako drugo znanje.

2. Tržišni um univerziteta društva znanja

Razumije se da se cijela ova predstava o neupitnosti nekog znanja ne dešava prvi put u našem vremenu, ali je ona bez sumnje najsnažnije sadržana u savremenom neoliberalnom ideološkom govoru o neupitnosti tehnološkog znanja kao jedinog stvarnog znanja. Ta predstava počiva na uvjerenju da

je jedino *smisao primjene* koja donosi materijalnu korist ono što može biti neupitno, odnosno da je *smisao znanja* isto što i *primjena znanja*. To i nije sasvim netačno, jer pripada opštem egzistencijalnom iskustvu koje u primjeni znanja utvrđuje korisnost znanja. Ipak, već sama činjenica da se kao najvažniji zadatak vremena vidi ulaganje u "usavršavanje znanja", ili u izgradnju "društva znanja", pri čemu se znanje o kojem je riječ poima isključivo kao tehnološko znanje, pokazuje se da se uopšte ni ne radi o neupitnosti znanja kao podrazumijevanog usavršavanja tehnološkog znanja, jer ni ono ne može da se razvija izvan pitanja kako da se usavrši, već jedino o pokušaju sprečavanja pitanja o *značenju tržišne primjene* tog znanja kao jedinog znanja. Zato je pitanje o tržišnoj primjeni tehnološkog znanja postalo jedino stvarno pitanje o znanju uopšte, te se tu nalazi i razlog zašto su se marketinška i menadžerska znanja u neoliberalnoj stvarnosti našeg doba pojavila i kao jedina stvarna znanja.

Za razliku od klasičnog ekonomskog i političkog liberalizma u kome je tržište bilo shvatano samo kao jedan autonoman dio društva, sa neoliberalizmom se po prvi put u istoriji susrećemo sa idejom po kojoj je cijelo društvo isto što i tržište. Neuspjeh socijalističkih i komunističkih država da prevladaju tržišni kao robni, odnosno profitni način proizvodnje, kao izvor teorijski postavljene suštinske nejednakosti ljudi, omogućio je da se ideje liberalizma pokažu upravo u onom obliku koji danas imenujemo neoliberalizmom i globalizmom. Vrijednosti građanskog, klasičnog liberalizma bile su date u ideji jednakosti, bratstva, slobode, humanosti, morala, demokratije kao onim idejama na kojima društvo treba da počiva, koje treba da izgrađuje i čija društvena vrijednost

samim tim ne proizlazi iz tržišta. Zakonska jednakost individua nije isto što i njihova tržišna jednakost, pa je zbog toga uvijek klasičnom liberalizmu bilo jasno da demokratija i tržište uopšte nisu ista stvar. Međutim, kada se kao sa neoliberalizmom desi suprotno, kada društvene vrijednosti postanu isto što i tržišne vrijednosti, odnosno kao one koje su jedino date u značenju materijalnog uspjeha ili profita, jasno je da ni društvene vrijednosti liberalizma ne mogu ostati iste onakve kakve su bile ranije. Apsolutizujući tržište neoliberalizam ne želi da tu apsolutizaciju predstavi kao ukidanje liberalnih vrijednosti datih u ideji slobodne, demokratske ljudske zajednice. On ne želi da se vidi da njegova totalitarno shvaćanje tržišnih vrijednosti nije ništa drugo nego ukidanje svih društvenih vrijednosti, pa tako i ukidanje samog društva.

Zbog toga se čini da više ne postoji društvo, ako pod društvom i dalje podrazumijevamo humanističke vrijednosti zajednice, već samo lažna predstava da je neoliberalizam neki društveni sistem razvijenih liberalnih vrijednosti. To je predstava koja pokušava da se održi u stvaranju privida da su njeni pojmovi isto što i temeljni pojmovi liberalizma: demokratija i sloboda, recimo. Ali, ono što se odmah lako uočava je da se tu radi o potpuno transformisanim i od stvarnog značenja potpuno ispražnjenim pojmovima. Herbert Markuze je upravo iz tih razloga, zapažajući temeljne pojmove kao temeljne floskule modernog društva, već šezdesetih godina prošlog vijeka uvjerljivo pokazivao da se u modernom društvu demokratija javlja u funkciji neslobode, odnosno da prevladava "ugodna, uhodana, razumna demokratska nesloboda" (Marcuse. 1989, 21). S druge strane, neoliberalna apsolutizacija tržišnih vrijednosti morala je i sve druge

vrijednosti institucija demokratskog društva da pervertira, pa zato možda i nije posebno začuđujuća izjava predsjednika sindikata belgijskih sudija Manuele Kadeli *Off Guardianu*: "da je vrijeme retorike iza nas i da stvari danas treba nazvati pravi imenom – neoliberalizam je fašizam dvadeset i prvog vijeka". Neoliberalizam je za Kadeli totalitarni i nihilistički fašizam, jer ekonomija ne samo da je sebi podvrgnula vlade demokratskih zemalja, nego upravlja svim aspektima našeg razmišljanja. Državom sada zapovijedaju ekonomija i finansije, koji na nju gledaju kao na svoje vlasništvo i upravljaju njom do te mjere da se ugrožava opšte dobro. Neoliberalizam je nihilizam kojim se omogućava odbacivanje univerzalizma i najočiglednijih humanističkih vrijednosti: solidarnosti, bratstva, integracije, poštovanja svakoga i svih razlika. Javne službe su pretvorene u ruglo, pa se tako daju poreske olakšice od 7 milijardi evra za multinacionalne kompanije, a dodatne naknade od 21% za građane koji se obrate pravosuđu. "Od sada, kako bi dobila naknadu, žrtva nepravde mora biti bogata", piše Kadeli. Povjerenje je uništeno, a pravda se ignoriše, jer neoliberalna ideologija proizvodi norme koje se kose sa zakonima nacionalnih parlamenata do te mjere da je ugrožena demokratska vladavina prava. Sva demokratska pravila, kojima je cilj da zaštitite građane od zlostavljanja, sada izgledaju kao prepreka. Manuela Kadeli optužuje da je belgijskom pravosuđu oduzeta Ustavom povjerena mu samostalnost i da zbog toga ono i ne može igrati ulogu koju građani od njega očekuju. Kadeli zapaža da je današnji totalitarizam počeo mijenjati i jezik, te da stoga u javnoj raspravi prevladava apstraktni diskurs, orvelovski novogovor da bi se sakrile konkretne i pogubne posljedice za ljude (Cadelli, 2016).

U tom kontekstu neoliberalnog pervertiranja značenja humanističkih, liberalnih pojmova nalazi se ideja uma kao ideja totaliteta slobode pojedinca i društva. Kritička teorija društva, posebno u djelima Horkhajmera, Markuze i Adorna je pokazala da je moderno kapitalističko društvo redukovalo tototalitet, um na nešto instrumentalno, pragmatično, formalno, te da je um postao isto što i neki funkcionalni tržišni, tehnološki um. Ideja uma je bila upravo ona predstava kojom se izražavala ideologija i volja građanskog svijeta za slobodnim društvom u kojem pojedinac neće više sebe razumijevati u suprotnosti spram društva, zapravo neće društvo poimati kao neku njemu suptostavljenju silu. Pojedinac će vlastiti interes vidjeti istovremeno kao opšti interes društva, pa u tom smislu pojam uma i jeste stvarni izraz tog totaliteta slobodnog čovjeka i slobodnog društva. Međutim, ironija svoje vrste je da će pojam uma u neoliberalizmu ponovo iskrsnuti u značenju temeljne ideologije tržišta. Tržište posjeduje sopstveni um, kako je teorijski utemeljitelj neoliberalizma Fridrih Hajek tvrdio, te je stoga ono u stanju da samo od sebe reguliše slobodnu tržišnu inicijativu pojedinaca. Istinska sloboda društva data je samo kao istinska tržišna sloboda, jer um tržišta je isto što i opšte stanje slobode društva. Drugim riječima: *društvo je isto što i tržište*, te zbog toga i svaka pojedinačna i društvena vrijednost može proizaći samo iz njihove tržišne uspješnosti. Tako se odmah vidi da neoliberalizam nije samo neka puka ekonomska ideja koja demokratski bezazleno vjeruje u slobodno tržište kao način izgradnje slobodnog društva. Time što smisao društva ne može da vidi izvan tržišta ili nezavisno od tržišta, neoliberalizam pokazuje se da se tu ne radi ni o kakvoj slobodi društva, već da se suštinski može još jedino raditi o smrti društva. Iskrsava ideja društva kao univerzalne

tržnice, zapravo jedne izopačenosti koja nastoji da uvjeri da ne postoji ni jedan aspekt ljudske djelatnosti, mišljenja i osjećanja koji ne bi trebalo i koji ne bi bilo moguće tržišno vrednovati. To je razlog zašto u neoliberalnom svijetu pravo postojanja ne može da ima ništa što ne donosi profit, pa da otud bez profita ništa ne može ni imati neku vrijednost. Štaviše i sama istina se pokazuje kao istina jedino ako se potvrdi na tržištu, jer se smatra da nikome ne može ni biti potrebna neka istina koja ne donosi profit. *Tržište tako po prvi put u historiji postaje prostor saznanja istine, dobiva epistemološko, dakle naučno značenje poimanja istine.* Naučna istina je tržišna istina, te stoga za neoliberalnu svijest nema i ne može ni biti nekog stvarnog znanja i stvarne nauke koje ne bi bilo u funkciji tržišta. Tako i stižemo do temeljnih pretpostavki neoliberalnog tržišnog shvatanja znanja, nauke, obrazovanja uopšte, pa time i do ugrađenog tržišnog neupitnog smisla bolonjske koncepcije univerziteta.

Dosadašnje razmatranje znanja u temeljnom, filozofskom smislu pokazalo nam je da su pitanje, znanje, i razvoj znanja zapravo ideniteti, pa da u jednom opštijem smislu njihova međusobna razlika uistinu može da predstavlja samo različite poglede, ili zapažanja različitih oblika bića jednog te istog znanja. To je znanje koje je isto za svako ljudsko biće dato je kao njegova svijest. Uobičajeno je da se kaže da je čovjek svjesno biće, a time se zapravo kazuje da je čovjek ono biće koje u svom postojanju odmah ima *znanje da postoji*, da *zna za samog sebe*. Zato se i kaže da je onaj ko je *svjestan zna za samog sebe*, kao i suprotno, da onaj koji je *nesvjestan ne zna za samog sebe*, odnosno da ne zna za značenje svojih postupaka. Tako se odmah vidi da svijest osim znanja o samom sebi

istovremeno ima i *značenje* tog znanja o samom sebi, jer kakvo bi to bilo znanje koje ne bi značilo ništa. S druge strane, u sopstvenom jezičkom smislu jasno razaznajemo da pojam značenja ima porijeklo u znanju, odnosno da pojam *značenja* nije ništa drugo nego osobina samog znanja. Osobina znanja je oblik znanja, pa je značenje kao oblik u kojem se znanje pojavljuje isto što i neko drugo znanje. Zapravo, značenje je refleksija znanja u samom sebi, oblik kojim se sopstveno znanje svijesti pokazuje kao neko neprestano znanje o znanju. Svakako, u ovom izvodu se odmah prepoznaje Hegelova dijalektika svijesti kao dijalektika znanja, iako je ona ovdje izvedena na drugačiji način i za razliku prikazana odnosom znanja i značenja. U odnosu znanja i značenja pokazuje se smisao koji oblik znanja ima za svijest. Oblik svijesti je isto što pojam osobine, te je on tako samo drugi izraz za pojam značenja kojim se prikazuje kako znanje svijesti postaje neko drugo znanje. Ili, što je isto: oblik pitanja znanju ispostavlja sopstveno znanje kao neko drugo znanja i ujedno kao njegov razvoj. Epohalnim Dekartovom uvidom, sadržanim u njegovoj čuvenoj formulaciji: *Cogito ergo sum*, odnosno: *Ego cogito, ergo existo*, mislim dakle postojim, rečeno je da jedino zahvaljući mišljenju znamo da postojimo. Tako pitanje o mišljenju postaje isto što i pitanje o postojanju, odnosno mišljenje koje je znanje o postojanju pokazuje da je *pitanje o znanju* temeljno pitanje postojanja.

Bilo bi pretjerano reći da je samo sa Dekartom na vidjelo dospjela važnost pitanja za razumijevanje znanja, ali je činjenica da je tek sa njim pitanje, sumnja postala metod nastajanja naučnog znanja i njegovog razlikovanja od nekog pukog znanja. Istina se u srednjem vijeku nije dokazivala,

znanje istine je bila stvar neupitnosti vjere koja je počivala na autoritetu crkve, te zbog toga novovjekovna filozofija nije ni mogla da prihvati znanje religije kao stvarno znanje, već samo kao vjeru u znanje. Vjera je za novovjekovnu, racionalističku, a kasnije i prosvjetiteljsku misao bila jedino u značenju onoga što bez pitanja zahtjeva prihvatanje znanja u formi Tertulijanove izreke: *Credo quia absurdum est*, vjerujem jer je besmisleno. Kada nema pitanja ostaje samo vjera, te je od novog vijeka svako neupitno znanje uvijek bilo u značenju vjere kao privida stvarnog znanja. Zbog toga novovjekovna filozofija po prvi put pitanje postavlja u temelj razumijevanja znanja, jer kazuje da nijedno znanje nećemo bez pitanja prihvatiti kao znanje dok god ga naš razum ne prihvati kao znanje. A, razum će prihvatiti neko znanje kao znanje samo onda kada mu se pruže dokazi ili argumenti o nekoj tvrdnji koja se predstavlja kao znanje. Tada će po prvi put i nastati pojam naučnog znanja kao znanja koje se uspostavlja pitanjem, sumnjom i ujedno će se pojaviti njegovo razlikovanje od neupitnog znanja, kao što su vjera, ideologija ili mnjenje. Forma naučnog znanja je data u dokazu, argumentu, te zbog toga naučno znanje koje nema formu dokaza ili argumentacije ne samo da nije naučno, već nije ni znanje. Iz ove novovjekovne perspektive Hegelovo poimanje nauke i znanja je više nego komplementarno. Za Hegela je nauka data samo u cjelini kretanja znanja kao njegovih razvojnih momenata, te se iz tog razloga nauka kao ni njena istina ne može svesti samo na goli rezultat. Goli rezultat bez cjeline kretanja koje ga je uspostavilo kao rezultat nije znanje, jer je tada on može biti samo neko neupitno znanje koje ne pruža nikakvu legitimaciju u obliku dokaza ili argumenta da jeste stvarno znanje. Kretanje znanja kao neprestano stvaranje oblika drugačijeg znanja je ono što je

za naučno znanje njen dokaz i argumentacija. Dokaz i argumentacija su oblici drugačijeg znanja koje se pitanjem pojavljuju u znanju, te stoga i Hegelovo poimanje naučnog znanja neprestano pokazuje da je ono znanje koje pitanjem, djelatnošću znanja postaje znanje o znanju. Znanje mora da se drugačijim znanjem koje mu se javlja kao dokaz ili argumenatcija legitimise da bi bilo znanje. Zbog toga i sve one moderne rasprave o legitimitetu i legalitetu vlasti čini se da su nešto znatno više od puke analogije sa ovim novovjekovnim razlikovanjem naučnog znanja koje sumnja i neupitnog znanja vjere.

Dakle, pitanje o znanju ispostavlja novovjekovno značenje naučnog znanja samo kao kritičkog i slobodnog, te u tom smislu i znanje koje se stiče pukim usvajanjem i primjenom nije naučno znanje, jer u sebi ne sadrži slobodu prihvatanja ili ne prihvatanja tog znanja koje bi mu moglo dati pitanje. Zbog toga tehnološko znanje i nije naučno znanje, jer je to znanje koje samo kao način propisane primjene ili postupanja jeste znanje koje funkcioniše kao korisno znanje. To je i razlog zašto su tehnički fakulteti tek nakon Drugog svjetskog rata uključeni u evropske univerzitete, jer smisao nauke nije "zveckavi novac istine" kako je to svojevremeno govorio Šeling. O tome svjedoči ideja Humboltovog univerziteta.

Zbog toga je i neoliberalno razaranje humanističkog Humboltovog univerziteta upravo i započelo promjenom ove naučne i društvene paradigme. Radi se o već dobro znanom neoliberalnom shvatanju po kojem univerzitet ne služi humanističkoj ideji slobodne i kritičke izgradnje čovjeka i društva tako što se čuva da bude škola za specijalistička

zanimanja, već upravo suprotno, slobodno društvo nastaje samo iz slobodnog tržišta, pa otud univerzitet i treba da bude samo u funkciji tržišta - tako što će školovati za tržište. Jedina funkcija univerziteta je u obrazovnom osposobljavanju za tržište, te otud za bolonjsku koncepciju univerziteta društvo i ima smisla samo kao prostor sticanja profita, odnosno društvo je u toj predstavi isto što i neki sistem korporativnog menadžmenta čija se uspješnost cijeni samo na osnovu ostvarene dobiti.

3. Društvo znanja i opasnosti zasnivanja totalitarne menadžerske koncepcije društva

Tako se i dolazi do nove uloge univerziteta da obrazuje za "društvo znanja" ili "informaciono društvo". Društvo znanja (*knowledgeable societies*) je sintagma koja označava cilj modernog kapitalističkog društva kao onog koji se temeljno vidi u neophodnosti ovladavanja tehnološkim znanjima i njihovom razvoju u stvaranju ekonomske koristi. Društvo znanja je tako isključivo tehnološko-ekonomski koncept, zapravo tehnološko-tržišni koncept koji izjednačava društvo i tržište, jer pretpostavlja da je znanje ne samo sredstvo za proizvodnju roba, već da je i ono samo roba ("transfer znanja") čiju jedinu robnu vrijednost uspostavlja tržište. Tako je posljednjih decenija jedino znanje koje može da se prihvati kao znanje postalo samo i isključivo tehnološko-informatičko znanje koje na tržištu obezbjeđuje najveći i najbrži obrt kapitala. Dakle, društvo znanja, uostalom kao i sve neoliberalne floskule nije društvo svih znanja, kako bi se iz ove privlačne sintagme moglo pomisliti, već društvo isključivo

tehnološkog, tržišno upotrebljivog znanja. Utoliko društvo znanja nije ništa drugo nego tehnološki koncept poslušnog društva u funkciji transnacionalnog kapitala i sljedstveno tome izgradnja i opredjeljenje država da izgrade društvo znanja se postavlja kao nešto samo po sebi neupitno. Znanje društva znanja je neupitno znanje, jer je neupitan interes nekontrolisane moći bogaćenja manjine. Zbog toga je društvo znanja samo neoliberalna floskula koja insistirajući da jedino tehnološko znanje jeste znanje, zapravo želi da izgradi društvo prema principima tehnologije. Društvo znanja se zapravo zamišlja samo kao tehnološko društvo, te se tu više i ne radi o ideji društva, već samo o tehnološki tržišno umreženim poslušnim i atomizovanim pojedincima koji obavljaju svoje informativno-komunikativne zadatke. Ukoliko se totalitarna neoliberalna tržišna ideologija definisala idejama Fridriha Hajeka, onda se isto tako može reći da je sastavni dio te ideologije totalitarna koncepcija društva znanja koja je, utisak je, do detalja preuzeta iz ideja Pitera Draker. Draker je jedan od tvoraca sintagme društvo znanja i zapravo tek u njegovom djelu saznajemo da je društvo znanja isto što i totalitarna menadžerska koncepcija društva. Zbog toga ideja obrazovanja za društvo znanja postaje ključno mjesto Drakerovog shvatanja znanja. Svi današnji noseći stubovi neoliberalnog, bolonjskog korporativnog obrazovanja su Drakerov doprinos postojećoj stvarnosti našeg obrazovanja. Ideja da treba "naučiti kako se uči", odnosno današnje "učenje učenja" je Drakerova ideja. To je ideja da se može naučiti neka tehnika učenja i onda biti sposoban da se nauči bilo šta, što je novo čudo neoliberalne pedagogije. Zatim, uništenje državnih nadležnosti u obrazovanju je konsekventno provedena Drakerova ideja da školama treba oduzeti monopol obrazovanja, već da u društvu znanja treba da školuju i sve

organizacije društva, preduzeća, korporacije, vladine agencije i NGO i sl. Tu se upravo nalazi i odgovor na pitanje otkud toliki Work schop-ovi na savremenom univerzitetu. U sklopu rečenog tu se nalazi i njegova ideja da društvo obrazovanja treba da bude produžena ruka biznisa i poslodavaca, te da ima oslonac u specijalističkim školama, jer te škole obrazuju za praksu, a ne za teoriju. Stvarnost današnjeg neoliberalnog unievritzeta je upravo Drakerova ideja.

Konačno, to je i razlog zašto se neoliberalno obrazovanje uopšte, a univerziteti posebno, gotovo bez izuzetka počeli da interpretiraju kao neke isključivo tehnološko- menadžerske obrazovne institucije, te je upravo u okviru instalacije ove nove naučne i obrazovne pardigme istovremeno i položeno objašnjenje zašto se u zakonima o visokom obrazovanju novi obrazovni cilj studenata neprestano i jedino vidi u "inicijativi, samostalnosti u odlučivanju i upravljanju" ili "rješavanju složenih tehničkih i radnih problema". Tako se univerzitetsko obrazovanje počinje neupitno da rezimira samo u značenju nekih tehnoloških zbirki standardizovanih procedura koje treba da osposobe buduće specijaliste za organizaciona pitanja rada, čime se naučno znanje definitivno redukuje na tehničko ili tehnološko speijalističko znanje. Utoliko su i transformacije u nazivima ministarstava, koja su tradicionalno imala i još uvijek nominalno imaju važno zaduženje da vode brigu o nauci i visokom obrazovanju, pojavljuju kao logička posljedica prethodne neoliberalne transformacije znanja na tehnološko znanje. Može se bez teškoća zapaziti da su ovu redukciju nauke i obrazovanja na tehnologiju ministarstva brojnih država izrazila tako što nazivima ministarstava za *nauku i visoko obrazovanje* u početku samo dodavali pojam tehnologije, pa

tako postajala *ministarstva za nauku, visoko obrazovanje i tehnologiju*. Međutim, proces redukcije naučnog znanja na tehnološko, ili na tehnološko-tržišno znanje je bio sve ubrzaniiji, pa zbog toga za novi obrazovni i naučni cilj više nije bilo dovoljno samo uključiti pojam tehnologije u naziv ovih vladinih resora, već je bio potreban jedan radikalniji zahvat. Tako u novije vrijeme vidimo da su nazivi institucija pretrpila još ozbiljnije, suštinske transformacije u svom poimanju veze nauke, tehnologije i visokog obrazovanja, te da su postala *ministarstva za naučnotehnološki razvoj, visoko obrazovanje i informaciono društvo*. Time se više nego jasno pokazuje da je vladajuća neoliberalna svijest definitivno nauku i naučno znanje potpuno i neskriveno redukovala ne samo na tehnološko-tržišno već i na informatičko-tržišno znanje kao ono posebno tehnološko znanje koje obezbjeđuje najbrži, odnosno najprofitabilniji obrt kapitala. Zbog toga i nije teško zaključiti da "društvo znanja" ili njegov skorašnji noviji oblik dat u sintagmi "informaciono društvo" istovremeno i društvo i znanje kojem se navodno teži, zamišljaju jedino na tehnološko-tržišni način. "Društvo znanja" nije društvo koje cjelinu znanja ima za svoje određenje, kao što ni "informaciono društvo" nije društvo koje bi informaciju razumjelo izvan tehnološkog poimanja tog znanja.

Ono što je duboko zabrinjavajuće je to što se ovaj proces tehnološkog i informatičkog tržišnog ukidanja naučnog znanja, njegovog slobodnog i kritičkog karaktera odvija bez ikakvog pitanja o društvenom značenju tog procesa za koji, navodno ne postoji alternativa. Štaviše, ovaj proces se predstavlja kao neizbježna i jedina pretpostavka za stvaranje boljeg, humnijeg, slobodnijeg i uspješnijeg razvoja čovjeka i društva.

Potrebno se ponovo podsjetiti na zapažanje Noama Čomskog; tamo gdje je tehnologija jedino prirodno obrazovanje, tamo je odmah ukinuto i svako duhovno obrazovanje.

Literatura:

- Hegel, G. W. F. (1986). Fenomenologija duha. BIGZ. Beograd.
- Fuko, M. (2010). Spisi i razgovori. "Igre moći". Fedon. Beograd.
- Marcuse, H. (1989). Čovjek jedne dimenzije. V. Masleša – Svjetlost. Sarajevo.
- Cadelli, M. (2016). Neoliberalism is a species of fascism, <https://off-guardian.org/2016/07/13/neoliberalism-is-a-species-of-fascism>, takođe i: Cadelli, M: Neoliberalizam je fašizam dvadeset i prvog stoljeća.
- <https://www.logicno.com/politika/neoliberalizam-je-fasizam-dvadeset-i-prvog-stoljeca.html>